

Dávid Cielontko: **Vidění proroka Henocha. O funkci Podobenství Henochových**, Praha: Karolinum, 2022, 232 stran, ISBN 978-80-246-5000-5

Pro biblistiku (a nejen pro ni) má studium nekanonizované, „apokryfní“ literatury trvalý význam. Každou novou, kvalitní publikaci, která do takové diskuze přispívá, lze jen přivítat, zejména pokud je zpracována v českém jazyce. Recenzovaná kniha mezi příspěvky tohoto druhu patří.

Předmětem zkoumání Dávida Cielontka jsou Podobenství Henochova (zde dále označováno stejně jako v recenzované knize PH). PH patří dnes mezi populární texty – je to jistě i proto, že zde vystupuje postava Syna člověka a PH tak představují jeden z opěrných bodů pro diskusi o významu christologického titulu Syn člověka v textech Nového zákona. Poznamenejme ovšem hned, že tuto lákavou interpretační oblast autor v recenzované knize programově obchází a PH analyzuje a interpretuje v rámci historického kontextu přiměřeného samotným PH.

PH jsou součástí většího celku První knihy Henochovy (1Hen), podle obvyklého členění představují PH kapitoly 37–71 v 1Hen. 1Hen bývá označována také jako Etiopský Henoch, protože její základní textový pramen je psaný v etiopském jazyce ge'ez.

Cielontko dělí svou knihu do dvou hlavních částí: nejprve v „Prolegomenech“ analyzuje historický a literární kontext PH, uvádí přehled předchozího bádání (s konstatováním jeho ne zcela uspokojivého rozsahu) a nastiňuje svou interpretační metodologii, kterou využije v druhé části knihy („Exegetická část“).

Díky znalosti etiopštiny (v úvodu knihy je uveden mj. přepis etiopských hlásek) může autor (od s. 21) analyzovat výchozí textový pramen knihy i jeho kontext dostatečně věcně. Vlastní text PH je dostupný v etiopštině, pro jiné části 1Hen (základní členění uvedeno na s. 18) jsou k dispozici i fragmenty v řečtině nebo aramejštině. Autor v této části potvrzuje obecně přijímaný předpoklad, že 1Hen je sbírka původně různých textů, které byly později shrnuty pod nálepkou „henochovské literatury“ do 1Hen, snad nějakými křesťany žijícími v Etiopii. Autor souhlasí i s dalším obecně přijímaným předpokladem, že původním jazykem PH byla hebrejšтина nebo aramejšтина.

Cielontko se dále zabývá (od s. 41) možnými redakcemi dochovaného textu PH. Konstatuje, že „PH jsou bezpochyby složitým a redakčně upravovaným textem“ (s. 64). Autor reflektuje možné variantní přístupy k dějinám redakce a neopomíná ani potřebu hermeneutiky finální podoby dochovaného

starověkého textu. Pro účely další interpretace jsou PH považovány za mladší text než Kniha strážců, ale i jiné části 1Hen (Astronomická kniha nebo Epištola). Tyto starší části mohou tedy pro PH sloužit jako dílčí východiska pro interpretace, které v PH najdeme.

Autor se podrobně zabývá datací vzniku knihy (s. 68nn) a přes konstatované nejistoty dochází ke konsensuálně přijímanému rámci mezi lety 40 př. n. l. a 70 n. l. Autor mj. komentuje nejasné, ale možné souvislosti PH se sociální realitou v době vlády Heroda Velikého.

Při analýze literárního kontextu PH najdeme v knize (s. 82nn) podrobný přehled struktury textu a také velmi užitečnou pomůcku, totiž orientaci v časových liniích PH. Autor se pak zabývá celkově funkcí „henochovského diskursu“, znovu s doložením pramenů diskuze; připravuje zde východiska pro interpretaci jedné z „point“ PH, totiž finálního ztotožnění Syna člověka s „autorem“ vizí, Henochem.

Zajímavý pro analýzu i pro případné následné kontextuální interpretace čtenářů knihy je přehled Božích jmen v PH (Hlava dnů, Pán duchů, atd.) i pojmenování samotného Syna člověka (Vyvolený, Spravedlivý, Mesiáš). Oproti Knize strážců, kde jsou aktéry především andělé (ti spravedliví i ti zlí – padlí), v PH na scénu mnohem výrazněji přicházejí lidé. Jednak jsou to mocní králové, kteří pod vlivem „padlých“ andělů páchají zlo na zemi, a dále lidé spravedliví (vyvolení, svatí), kteří jejich zlem trpí. Cielontko pak – zjednodušeně řečeno – interpretuje PH jako hledání východiska z napjaté situace trpících lidí.

Jaké řešení PH podle autora nabízí? Záměr druhé, exegetické části knihy autor vysvětluje od s. 112. Má zde jít o „analýzu komplexního symbolického světa“ PH, který „legitimizuje sociální realitu předpokládanou v PH“. V této části je mj. užitečný přehled pojetí žánru „apokalypsa“, včetně výchozí teze, že apokalyptika představuje „žánr reakce na krizi“ (s. 113nn, včetně přehledu diskuze). V rámci funkce apokalyptiky lze samozřejmě říci, že obecně nabízí „odhalení skrytých věcí“, tedy zjevující, jiný pohled na (problematicky) se odvíjející dějiny. Programem pro odhalující interpretaci nějaké problematické historické reality je jisté to, že má být takříkajíc osvobozující, „spásonosná“. Jako základní teoretický rámec pro takovou interpretaci využívá Cielontko koncepci „sociální konstrukce reality“ podle stejnojmenného základního díla sociologů P. Bergera a T. Luckmanna; popisu jejich konceptu věnuje ve své knize výrazný prostor (s. 122nn). S využitím této koncepce chce autor ná-

sledně ukázat, že „PH nabízí legitimizaci sociální reality v podobě konstrukce symbolického světa jakožto nejvyšší úrovně legitimizace“.

Tím je vysloven hermeneutický klíč, který autor knihy následně podrobně ilustruje. Východiskem interpretace je tedy konkrétní situace útisku spravedlivých ze strany hříšníků (s. 130). Hříšníci jsou v PH reprezentováni osobami nespravedlivě vládnoucích mocných králů, majících bohatství a zbraně. PH pak nabízí symbolický pohled do přesahujícího (božského, andělského, nebeského) příběhu s odhalením, že „historická“ sociální realita je vlastně jeho součástí. Pro takové prolnutí Cielontko nejprve shrnuje jednotlivé výchozí opěrné prvky interpretace, konkrétně dualismus (s. 139, včetně upozornění, že v židovském myšlení nejde o ostrý dualismus typu perských náboženských představ), jmenování Syna člověka už před stvořením (s. 141) a konečně ideu potrestání padlých andělů (s. 149).

Autor důkladně rozebírá „prolnutí času“ v PH v průběhu takové interpretace: text PH má být jakýmsi záznamem vidění Henocha, Henoch se přitom dívá do daleké budoucnosti, kdy spravedliví a vyvolení budou trpět. V kap. 47 PH se tito trpící úpěnlivě modlí za Boží pomoc v pronásledování. Henoch pak (podle židovské dějepavy o tisíciletí dříve) vidí v budoucnosti i to, jak v tento moment zasedne Hlava dnů na svůj soudný stolec a otevírá knihy života. Nastane finální eschatologický zvrat osudů (podle Cielontka hlavní interpretační cíl PH, viz níže), který je naplněním plánu, který Bůh měl připraven od samého začátku, od prehistorie. Trpící současníci se pak mohou a mají tady a teď „najít“ v líčeních Henochovyých přicházejících z dávné historie. Konečné východisko se musí hledat samozřejmě ve vizionářském pohledu do budoucnosti, Cielontko konstatuje, že „pravdivé porozumění současnému stavu jak spravedlivých, tak hříšníků je možné – podle PH – jenom z perspektivy jejich konečného osudu“ (s. 157). Příběh budoucnosti (skrže pohled do vizionářem otevřených nebes) se už ale začíná jistě odvíjet právě nyní. Hermeneutika současnosti je tedy v PH zjevována skrže (vizionářské) propojování viděného světa se symbolicky líčeným světem božského jednání v (pre)historii, současnosti i budoucnosti. Tímto způsobem se tedy v PH hledá naděje v nyní prožívaném utrpení ze strany „zlých králů“. Poněkud nejasná figura Syna člověka je pak jakýmsi zosobněným naplněním takového nadějeplného vtažení přítomné reality do božského dění: Syn člověka je nakonec hlavním aktérem finálního řešení, soudcovskou postavou, která odmění spravedlivé a potrestá zlé.

Na eschatologický zvrat osudů klade PH velký důraz. Cielontko uvádí paralely v hebrejské bibli nebo kumránských textech. Dojde k obnově nebe

i země a k „poslednímu soudu“ (procesně realizovanému na Boží rozkaz intronizovaným Synem člověka), kdy jsou mocní králové odsouzeni a spravedliví obdrží konečnou odměnu. Nakonec i sami králové činí pokání za svou nespravedlivost, ale ani jejich lítost je nezachrání od sestoupení do ohňů krutého podsvětí (PH 48,10; v knize viz s. 199nn).

Cielontko v závěru shrnuje (s. 200): „Eschatologický zvrát osudů jakožto hlavní téma PH představuje na první pohled vcelku snadný koncept řešení situace [...] Autor PH si dal důkladně záležet, aby zaslíbený zvrát osudů nepůsobil jako planý slib, ale jako velice promyšlený odvčký Boží plán, v němž kulminuje mnoho prorockých předpovědí a zaslíbení židovských Písem a celá strategie realizace tohoto plánu je dobře promyšlená.“ Autor se dále pokouší odůvodnit potřebnost Syna člověka ve zjevujícím líčení formulacemi jako: „Protože od stvoření existovala tma, Bůh musel mít také od stvoření plán, jak s ní naložit. Proto si již od stvoření světa Bůh vyvolil jméno [...] Syna člověka“ (s. 201). Proč je Syn člověka v PH ztotožněn s Henochem samým? Autor PH podle Cielontka „propojuje důvěryhodnost Henochova jako vizionáře s naplněním eschatologického zvrát osudů, jež tato vidění odhalují. Garantem obou je tatáž osoba“. Tyto pasáže nicméně nepůsobil zcela přesvědčivým dojmem.

Mírím-li nyní k souhrnnému hodnocení, rád bych nejprve zopakoval, že recenzovaná kniha představuje velmi solidní příspěvek k diskusi o „apokryfní“ literatuře a pro mnohá bádání i širší odbornou veřejnost může posloužit jako důležitá výchozí informace i souhrn odkazů k relevantní literatuře.

V úvodu jsem již naznačil, že vymezení předmětu knihy může zklamat čtenáře zajímavějšího se například o vztah postavy „Syna člověka“ v PH ke stejnojmennému christologickému titulu používanému v NZ. Rámec knihy nicméně může inspirovat čtenáře se zájmem o „kanonické“ biblické texty k hledání příslušné literatury i vlastních odpovědí na tuto, ale i jiné okruhy otázek (namátkou – může být nepřijatá kajícínost hříšníků v PH podkladem pro He 6/2Pe? Je „eschatogické převrácení“ např. v Lk inspirováno PH?).

Je možné ovšem klást si i otázky k předmětu knihy samotné. Hermeneutika současnosti pomocí zjevené „symbolické reality“ přesahujícího, božského světa s jeho před-dějinností i eschatologickým vyústěním se jeví jistě přesvědčivě, podobně tak důraz na cílový eschatologický zvrát osudů. Nepodařilo se mi ovšem v knize nalézt dostatečně přesvědčivé vysvětlení, proč vlastně hlavním aktérem finále dějin, které PH zjevuje, má být postava Syna člověka. Proč nestačí Bůh samotný nebo některý z jeho andělů? Domnívám se, že důraz na ztotožnění Syna člověka a prorokujícího Henochova v PH tuto funkci

v očích čtenáře nemůže přesvědčivě plnit. Možná by textu prospěl exkurs a následné interpretační využití teorie mýtů, využití některé z religionistických koncepcí a/nebo nějaké koncepce psychologie náboženského prostoru. I pod dojmem přečtené knihy se mi jeví, že potřeba nábožensky uvažujícího člověka „polidšťovat“ tajemné, neznámé, božské světy a jakoby je „stahovat z nebe na zem“ (komplementárně řečeno: projikovat lidské zkušenosti a s nimi související naděje na „lepší příští“ na „nebesa“), je všeobecná, archetypální. Věřím, že v takto šířeji pojatém interpretačním rámci by postava Syna člověka mohla být vyložena plastičtěji.

Výhrady jsou ovšem dílčí a autorovi náleží za důkladné a věcné zpracování problematiky poděkování.

Martin Šály